

Între „perdanții” Unirii Bucovinei cu România: profesorul Eugen Ehrlich

Andrei Corbea-Hoisie*

Cuvinte-cheie: *Primul Război Mondial, monarhia habsburgică, Bucovina, sociologia dreptului, Universitatea din Cernăuți/Czernowitz/Chernivtsi.*

În primul număr al celui de-al treilea an de apariție (1921) al revistei *Arhiva pentru știința și reforma socială*, editată în deceniul al treilea al secolului XX de profesorul de sociologie de la Universitatea din București Dimitrie Gusti, un anume titlu din sumar avea a stârni interesul dincolo de sfera preocupărilor obișnuite ilustrate de publicație; fostul rector al Universității Francisco-Iosefine din Cernăuți și de trei ori decan al Facultății de Drept și Administrație din fosta capitală a *Kronland*-ului austriac al Bucovinei, profesorul Eugen Ehrlich, semna aici un studiu în limba română – dedicat lui Nicolae Iorga –, studiu aplecat asupra unei problematice atunci încă sensibilă, și anume destrămarea secularei Monarhii Habsburgice: „Sfârșitul unei mari împărății”¹. Surpriza acestei apariții ținea mai întâi de faptul că un savant cunoscut din rândurile elitei academice a vechii Austrii se dedica temei dificile a prăbușirii propriei „lumi a vieții”, și aceasta într-o revistă situată în afara spațiului său obișnuit de manifestare științifică, într-o limbă despre care se știa că autorul nu o stăpânește foarte bine. Ținând cont de prestigiul acestuia, care îl consacrase

* Prof. univ. dr., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași / Institutul de Cercetări Socio-Umane Sibiu.

¹ Varianta originală a studiului, redactată probabil în limba germană, s-a pierdut, precum întreaga arhivă personală a lui Eugen Ehrlich, după moartea acestuia. Pentru volumul în care Manfred Rehbinder a strâns și editat scrierile politice ale lui Ehrlich (Eugen Ehrlich, *Politische Schriften*, Hrsg. Manfred Rehbinder, Berlin, Duncker & Humblot, 2007), textul românesc publicat (Eugen Ehrlich, „Sfârșitul unei mari împărății”, în *Arhiva pentru știința și reforma socială*, 1 [1921], p. 2-45) a fost retradus în limba germană sub titlul *Das Ende eines grossen Reiches* de Rudolf Gräf și Emil Sălăgean (p. 19-80).

în rândurile elitei intelectuale a fostei Monarhii dunărene, un asemenea examen al evenimentelor recente putea isca așteptări atât în privința unei analize științifice, lucide și obiective, a faptelor, dar, în raport cu parcursul carierei sale, care i-a favorizat cunoașterea profundă a realităților atât din „centrul”, cât și de la „periferiile” statului austriac², și către eventualitatea unei confesiuni cu alură personalizată. Cu atât mai mult, circumstanțele unei mărturii de asemenea importanță erau destul de neobișnuite: Ehrlich, evreul convertit la catolicism³ numit de împăratul Franz Joseph profesor universitar la Cernăuți, alesese să-și exprime punctul de vedere în capitala unei țări până de curând adversare Austriei, unde, de altfel, resentimentele se manifestau din plin la adresa nu doar a dușmanului de ieri, apostrofat și ca opresor al românilor din Transilvania și Bucovina, ci și a populației evreiești recent și prin efortul Marilor Puteri „naturalizate”, din care făcea acum parte și evreimea bucovineană asimilată, dotată încă de la 1867, prin Constituția habsburgică, cu drepturi cetățenești depline⁴. A jucat acest cadru extravagant și deloc neutru un anume rol în prezentarea și interpretarea de către Ehrlich a evenimentelor care i-au determinat lui însuși, nemijlocit, existența? În ce măsură acel articol, uitat demult în România și înregistrat de specialiștii occidentali mult mai târziu, datorită retraducerii sale în limba germană, poate fi considerat drept reprezentativ, la fel cu alte lucrări mai cunoscute astăzi, pentru

² Vezi studiul lui Eugen Ehrlich, *Die Aufgaben der Sozialpolitik im österreichischen Osten (Juden- und Bauernfrage)*, care a avut drept punct de plecare o conferință ținută de dânsul la Asociația academică de științe sociale la Universitatea din Cernăuți în semestrul de iarnă 1908-1909 (Czernowitz, Selbstverlag des Sozialwissenschaftlichen Akademischen Verein, 1909), publicat ulterior în broșură în patru ediții de editura Duncker & Humblot. Volumul *Politische Schriften* (nota 1) a preluat textul ultimei ediții din 1916 (p. 131-152).

³ Ceea ce se știe astăzi despre biografia lui Eugen Ehrlich se datorează muncii uriașe și totodată empatică de reconstituire a acesteia de către profesorul Manfred Rehbinder, fostul titular al catedrei de Dreptul muncii și Sociologie a Dreptului de la Universitatea din Zürich, ce s-a dedicat din anii '60 ai secolului trecut (vezi Manfred Rehbinder, „Die Grundlegung der Rechtssoziologie durch Eugen Ehrlich”, în *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialphilosophie*, Nr. 15 [1963], p. 338-353) repunerii în circulația științifică, în Europa și America, a operei lui Ehrlich. Vezi și Sergyi Nezhurbida, Maria Diachuk, Manfred Rehbinder: *Eugen Ehrlich. Bibliographic Index*, Wilmington, Vernon Press, 2018.

⁴ Abia după semnarea la 9 decembrie 1919 de către guvernul român a Tratatului de protecție a minorităților, impus de Marile Puteri, evreii din România au fost naturalizați în mod colectiv. Constituția din anul 1923 a recunoscut egalitatea în drepturi a tuturor cetățenilor români. Vezi Carol Iancu, *L'émancipation des juifs de Roumanie (1913-1919)*, Montpellier, Université Paul Valery, 1992; Idem, *Les Juifs en Roumanie. De l'émancipation à la marginalisation (1919-1938)*, Paris, Peeters, 1996.

gândirea social-politică a lui Ehrlich, și ea redescoperită cu întârziere⁵? La aceste întrebări și încă la altele vom încerca să răspundem în rândurile ce urmează.

Numele lui Eugen Ehrlich a devenit astăzi unul extrem de cunoscut, cel puțin în rândul juriștilor și sociologilor: de opera sa se leagă nașterea sociologiei dreptului ca domeniu științific autonom. Cel devenit în 1896 profesor de Drept Roman la Universitatea din Cernăuți s-a născut în 1862 în capitala Bucovinei în familia unui avocat evreu. Studiile liceale le-a absolvit în limba polonă într-un vechi liceu iezuit din Galiția, unde și-a dat bacalaureatul în 1879; au urmat studii juridice la Universitatea germanofonă din Cernăuți, la cea polonă din Lemberg/Lvov și apoi la Viena, încununată cu un doctorat în 1886. Activ în „Freie Vereinigung sozialistischer Studenten” („Asociația liberă a studenților socialiști”) și în „Sozialwissenschaftlichen Bildungsverein” („Societatea academică în științele sociale”)⁶, și-a trecut abilitarea în 1893, iar după ce s-a convertit, a obținut numirea ca profesor extraordinar și apoi definitiv la Cernăuți. Spre deosebire de alți colegi de cancelarie, veniți din toate colțurile Monarhiei, Ehrlich n-a simțit impulsul de a se transfera în universități mai „centrale”; în capitala Bucovinei și-a putut construi propriul centru de cercetare⁷ corespunzător propriilor interese și proiecte științifice, pe care a căutat să-l impună în spațiul public printr-o Asociație academică în științele sociale, dispunând de o impozantă bibliotecă proprie⁸, asociație fondată împreună cu mai tânărul coleg Joseph Schumpeter, numit și el la

⁵ Vezi, de pildă, studiile „Von der Zukunft des Völkerbundes” și „Karl Marx und die soziale Frage”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 183-190, 154-162.

⁶ Aici se întâlnea, între alții, cu Karl Renner, Max Adler, Rudolf Hilferding, Engelbert Pernerstorfer. Vezi Torsten Engelage, Ada Sporer, „Eugen Ehrlichs politische Schriften”, în Heinz Barta, Michael Ganner, Caroline Voithofer (Hrsg.), *Zu Eugen Ehrlichs 150. Geburtstag und 90. Todestag*, Innsbruck, Innsbruck Univ. Press, 2013, p. 219-240, aici p. 220.

⁷ Ehrlich a fondat în 1909 un Seminar „pentru Dreptul viu”, în care a declarat ca obiect de studiu „dreptul viu al celor nouă naționalități ale Bucovinei” (Eugen Ehrlich, „Das lebende Recht der Völker der Bukowina”, în *Recht und Wirtschaft*, 1 [1912], p. 273-279, 322-324, aici p. 276; Manfred Rehbinder, „Eugen Ehrlichs Seminar für lebendes Recht: eine Einrichtung für die Weiterbildung von Rechtspraktikern”, în *Problemy Filozofji Prava*, 1-2 [2005], p. 135-139). Între participanți s-a aflat și teologul Nicolae Cotlarciuc, ales în 1924 ca mitropolit ortodox al Bucovinei sub numele de Nectarie.

⁸ În Anexa la o conferință a lui Joseph Schumpeter publicată în 1910 în aceeași proprie editură a Asociației academice de științe sociale (*Wozu studiert man Sozialwissenschaften*) se înșiră pe 11 pagini titlurile volumelor de specialitate și periodicelor aflate în posesia bibliotecii asociației (în domeniile economiei, finanțelor, sociologiei, statisticii etc.).

Cernăuți. Căci obiectul reflecției lui teoretice din deceniul premergător lui 1914 se afla în preajmă: Ehrlich se consacrase formelor dreptului patriarhal, încă funcționale în societatea rurală bucovineană foarte puțin atinsă de modernizare. Îndelunga observare a acestor practici juridice arhaice, precum și culegerea atentă, împreună cu studenții săi, a unor asemenea „fapte juridice”, l-au condus treptat către formularea unei teorii proprii despre un așa-numit „Lebendes Recht” („Dreptul viu”), teorie care a pornit de la o simptomatice inversare a priorităților în procedura de găsire a izvoarelor Dreptului: cu alte cuvinte, Ehrlich a considerat că și în lumea modernă experiența Concretului trebuie să constituie fundamentul jurisprudenței, deoarece, după dânsul, Dreptul naște și se dezvoltă nu din legislație (de sus în jos), sau dintr-o jurisprudență emisă de stat, ci din „conștiința populară a dreptății”, deci din realitatea socială. Pentru profesorul cernăuțean regulile de Drept privat și public neemise de o autoritate statală, ci bazate pe o practică verificată de veacuri (un fel de „Drept fără stat”), erau la fel de legitime precum legislația oficială a statului⁹.

În anul 1913, Eugen Ehrlich a publicat cartea al cărei potențial înnoitor a fost pe dată remarcat de specialiștii în știința Dreptului: *Die Grundlegung der Soziologie des Rechts* (Bazele sociologiei Dreptului)¹⁰, lucrare care a confirmat o dată mai mult reputația profesorului de la Cernăuți, invitat de ceva vreme să se pronunțe în diferite controverse privind teoria și practica juridică în Austro-Ungaria și nu numai. În 1914 urma să țină la Universitatea Harvard o serie de prelegeri despre „Dreptul viu” – a fost împiedicat de război să ajungă în America. Dar dincolo de cercetarea empirică a efectelor cotidiene a vechilor tradiții juridice ale popoarelor trăitoare în Bucovina, Ehrlich își propunea de fapt – și în acest mod întreprinderea sa s-a dovedit mult mai ambițioasă decât cea a colegilor limitându-se să stabilească doar „fapte” etnoculturale – să descopere legitățile unei practici juridice contemporane ancorate în experiența socială, punct de pornire pentru o teorie modernă de elaborare a Dreptului¹¹. Față de provocarea explozivă reprezentată de raționamentele lui Ehrlich pentru

⁹ Discuțiile actuale legate de instituirea unei jurisdicții internaționale nu poate ocoli teoriile lui Ehrlich, care a oferit argumentele principale pentru un Drept „pluralist” la nivel global. „Dreptul global se dezvoltă pornind de la periferiile sociale, de la zonele de contact cu alte sisteme sociale, și nu în centrul instituțiilor statale naționale sau internaționale”, în Gunther Teubner, *Globale Bukowina. Zur Emergenz eines transnationalen Rechtspluralismus*, Basel, Europainstitut an der Universität Basel, 1986, p. 9.

¹⁰ Eugen Ehrlich, *Die Grundlegung der Soziologie des Rechts*, München, Duncker & Humblot, 1913.

¹¹ Manfred Rehbinder, *Die Begründung der Rechtssoziologie durch Eugen Ehrlich*, Berlin, Duncker & Humblot, 1986, p. 13.

partizanii jurisprudenței normative tradiționale – culminând cu afirmația că sociologia Dreptului ar constitui „doctrina științifică a Dreptului”¹² –, reacția acestora a fost una pe măsură: nimeni altul decât pe-atunci tânărul *Privatdozent* Hans Kelsen a luat asupra sa critica lui Ehrlich într-o recenzie care a inaugurat o lungă polemică între cei doi¹³. Pozițiile nu puteau fi conciliate, deoarece Kelsen și școala juridică în numele căreia acesta s-a pronunțat nu erau dispuși să accepte preeminența lui „a fi” vizavi de „a trebui”: „[...] acea regulă, rezultând dintr-un examen cauzal-explicativ, nu constituie decât una a ceea ce este, fără vreo relevanță pentru ceea ce ar trebui să fie”¹⁴, cu alte cuvinte disocierea dintre metoda juridică și cea sociologică, pusă sub semnul întrebării de Ehrlich, trebuia cu orice preț menținută.

Controversa intelectuală privind aspecte esențiale ale construcției sistemelor juridice din Austria a continuat în paginile revistei *Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik*, dar cotidianul războiului declanșat în 1914 i-a diminuat rezonanța. Orașul Cernăuți, foarte aproape de frontul de est, a fost doar câteva săptămâni după începerea ostilităților ocupat de trupe ruse; s-a aflat sub ocupație militară rusă încă de două ori – după ofensiva lui Brusilov mai bine de un an – până la armistițiu¹⁵. Cu puțin înainte de a pleca în refugiu, în august 1914, Ehrlich i-a împărtășit unui cunoscut presentimentul său întunecat asupra schimbărilor politice și sociale ce aveau să vină: „Văd un viitor teribil de sumbru; lumea se destramă. Consecințele acestui război vor fi mizeria și sărăcia, nimeni nu va fi învingător”¹⁶; prea puțin a mai rămas din tot ce a lăsat în urmă,

¹² Hans Zipprian, „Eugen Ehrlich und die Bukowina. Die Entstehung der Rechtssoziologie aus der kulturellen Vielfalt menschlicher Verbände”, în Endre Kiss, Csaba Kiss, Justin Stagl (Hrsg.), *Nation und Nationalismus in wissenschaftlichen Standardwerken Österreich-Ungarns 1867-1918*, Wien/Köln/Weimar, Böhlau, 1997, p. 112-126, aici p. 114.

¹³ Philipp Dobler, „Die Kontroverse zwischen Eugen Ehrlich und Hans Kelsen”, în Barta, Ganner, Voithofer (Hrsg.), *op. cit.*, p. 177-190.

¹⁴ Hans Kelsen, „Eine Grundlegung der Rechtssoziologie”, în *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*, XXXIX (1915-15), p. 839-876, aici p. 843.

¹⁵ Alexander von Randa, „Die Bukowina in den Weltkriegen”, în Franz Lang (Hrsg.), *Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, München, Verl. d. Südostdeutschen Kulturwerks, 1961, p. 131-161.

¹⁶ Citat după un Necrolog al lui Ehrlich în *Czernowitzer Allgemeine Zeitung* de miercuri, 10 mai 1922 (Nr. 1391). Apud Manfred Reh binder, „Die rechts- und staatswissenschaftliche Fakultät der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz. Ihr Beitrag zur Erforschung des Rechts in einer multikulturellen Gesellschaft”, în Gerhard Hohloch (Hrsg.), *Festschrift für Hans Stoll zum 75. Geburtstag*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2001, p. 327-344, aici p. 333.

inclusiv cărți și manuscrise, în apartamentul său din Cernăuți. La Viena și în alte locuri, unde Ehrlich a trebuit să locuiască de aici înainte, a continuat însă să lucreze cu perseverență la temele care îl preocupau, încât cu puțin înainte de sfârșitul războiului a putut publica următoarea sa carte devenită ulterior celebră: *Die juristische Logik*.¹⁷ Prin temperament, dar și din convingere foarte angajat în dezbaterile sociale și politice ale timpului – între altele, membru al Dietei Bucovinei prin calitatea sa de Rector al Universității, a propus în 1907 o lege împotriva alcoolismului, neadoptată însă până la urmă¹⁸ – s-a poziționat de foarte devreme de partea adversarilor războiului. Nu trebuie să mire că, în urma unui denunț, Serviciul supravegherii de război (*Kriegsüberwachungsdiens*t) a început să ancheteze, interogându-i pe presupușii martori ai unor declarații ale lui Ehrlich (făcute la o pensiune în Bad Ischl!), considerate drept dovezi de simpatie față de Anglia și Rusia¹⁹. Dar Ehrlich s-a aflat realmente în legătură cu cercuri care lucrau în favoarea ruperii alianței Austriei cu Germania și chiar a ieșirii din război; împreună cu juriștii Heinrich Lammasch și Rudolf Laun, cu laureatul Nobel Alfred Fried, cu prelatul Ignaz Seipel (viitorul cancelar al primei republici austriece), Ehrlich a participat la activitățile unei „Organizații pentru o pace durabilă” cu sediul în Olanda, organizație finanțată în Austria, inclusiv revista ei *Die Stimme*, de industriașul Julius Meinl. Ministerul imperial de Externe, care a clasificat gruparea drept „extrem” pacifistă și de aceea periculoasă²⁰, a refuzat să-i acorde lui Ehrlich vize de ieșire pentru a participa la conferințe ale acesteia în Norvegia și Elveția. Un memoriu pe care l-a alcătuit din însărcinarea ei a atras însă atenția autorităților de la Viena: broșura s-a intitulat *The National Problems in Austria*²¹, Ehrlich propunându-și aici să discute pozițiile vehiculate în cercurile Antantei privind presupusa politică națională represivă a statului austriac, politică ce ar fi justificat dezmembrarea acestuia după război. Argumentele juristului cernăuțean, ce considera că situația din Austria ar fi mult mai puțin îngrijorătoare în

¹⁷ Eugen Ehrlich, *Die juristische Logik*, Tübingen, Mohr, 1918.

¹⁸ Manfred Rehbinder, „Aus den letzten Jahren im Leben und Schaffen von Eugen Ehrlich”, în Dieter Dölling (Hrsg.), *Jus humanum. Grundlagen des Rechts und Strafrecht. Festschrift für Ernst-Joachim Lampe zum 70. Geburtstag*, Berlin, Duncker & Humblot, 2003, p. 199-210, aici p. 202 și urm.

¹⁹ „Desigur un evreu bătrân!”, scrie denunțatorul, neavând habar de identitatea lui Ehrlich. Vezi Manfred Rehbinder, „Einleitung des Herausgebers”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 7-15, aici p. 14 și urm.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Eugen Ehrlich, *The National Problems in Austria*, The Hague, Martinus Nijhoff, 1917.

acest sens decât realitățile din Anglia sau Rusia (înainte de Revoluția din februarie 1917), au părut dintr-odată utile funcționarilor guvernamentali austrieci în dezbateră, îngrijorătoare pentru ei, asupra viitorului Monarhiei habsburgice în lumina principiului autodeterminării popoarelor proclamat de președintele american Wilson, încât nu doar că au finanțat o variantă franceză (cenzurată) a memoriului, apărută la Geneva²², ci și un concediu plătit, „în scop științific”, pe care Ehrlich a acceptat să-l facă în Elveția, urmând să pledeze la conferința Ligii Națiunilor pentru menținerea integrității unui stat austriac central-european.

*

Noua situație a Austriei, și odată cu ea a Bucovinei, după octombrie 1918 a fragilizat decisiv statutul profesional al lui Eugen Ehrlich. Universitatea germanofonă de la Cernăuți – care în iunie 1918 îl mai angaja prin chemare pe Hans Kelsen ca profesor extraordinar de Drept penal²³ – se afla, începând cu luna noiembrie, în afara teritoriului austriac, iar menținerea ei ca instituție în configurația de până atunci era mai mult decât nesigură. La Ministerul austriac al Instrucțiunii se plănuia, când încă exista speranța că regiunea sudetă va fi menținută ca parte a Austriei, ca lui Ehrlich să i se acorde catedra vacantă de Drept Roman la Universitatea germană din Praga, ce ar fi urmat să se mute la Leitmeritz²⁴. Dar s-a constatat foarte curând că o relocare a tuturor profesorilor de la universitățile aflate acum în afara granițelor Republicii austriece era imposibilă²⁵; Ehrlich, care, deși celebru printre specialiști, nu se bucura de simpatii în rândurile birocrăției ministeriale, a fost, ca și alții, sacrificat. A încercat să obțină totuși un post în sistemul academic elvețian, pregătit fiind să treacă printr-o nouă procedură de abilitare. Când i-a fost limpede că și această eventuală soluție n-are șanse de realizare²⁶, Ehrlich s-a decis să revină la Cernăuți, pentru a-și reocupa catedra.

²² Manfred Rehbinder, „Einleitung des Herausgebers”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 14.

²³ Thomas Olechowski, „Hans Kelsen und die Berufungen nach Graz, Czernowitz und Wien 1916-1918”, în *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 4 (2014), p. 254-265.

²⁴ Manfred Rehbinder, „Einleitung des Herausgebers”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 7 și urm.

²⁵ Thomas Olechowski, Tamara Ehs, Kamila Staudigl-Ciechowicz, *Die Wiener Rechts- und Staatswissenschaftliche Fakultät 1918-1938*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2014, p. 646-654.

²⁶ Manfred Rehbinder, „Neues über Leben und Werk von Eugen Ehrlich”, în Friedrich Kaulbach, Werner Krawietz (Hrsg.), *Recht und Gesellschaft. Festschrift für Helmut Schelsky zum 65. Geburtstag*, Berlin, Duncker & Humblot, 1978, p. 403-418, aici p. 414.

A coborât din tren în capitala Bucovinei după o absență de șase ani, la 2 noiembrie 1920; în iunie înaintase către Ministerul austriac al Instrucțiunii cererea de pensionare definitivă. Era la curent, desigur, că vechea sa Alma Mater nu mai ființa de peste un an; orașul Cernăuți și întreaga Bucovină aparțineau din noiembrie 1918 României, fapt confirmat de Tratatul de pace de la Saint-Germain, iar fosta Universitate germanofonă fusese transformată, printr-un Decret din 12 septembrie 1919, într-una românească. Marea majoritate a profesorilor încă titulari aici în semestrul de vară 1919²⁷, inițial pensionați forțat și care, dacă doreau reintegrarea, trebuiau să se angajeze a presta jurământul de credință pentru regele Ferdinand și în scurt timp să înceapă a preda în românește, a decis, cu puține excepții, să părăsească Bucovina²⁸. Eugen Ehrlich, care în 1919 mai făcea demersuri pentru o poziție universitară în Elveția, n-a reacționat atunci la somația adresată de Ion Nistor, în calitate de ministru al Bucovinei în guvernul român, profesorilor aflați în afara României de a-și relua cursurile²⁹; numele său nu apare pe un document al administrației Bucovinei din 27 octombrie 1919, conținând lista profesorilor ce refuzaseră explicit să se supună condițiilor formulate pentru numirea la universitatea românească³⁰. Aici s-a aflat și sâmburele controverselor dintre Eugen Ehrlich și noul rector (fostul coleg) Ion Nistor: reintegrarea i-a fost refuzată sub cuvânt că nu și-ar fi declarat până la termenul stabilit disponibilitatea de a dori să continue a activa la Cernăuți, în vreme ce Ehrlich își susținea pretenția de a ocupa în continuare vechea sa catedră prin faptul că n-ar fi refuzat niciodată o declarație de credință față de statul român³¹.

²⁷ *Personalstand der Franz-Josephs-Universität zu Czernowitz im Studienjahre 1918/1919*, Czernowitz, R. Eckardsche Universitätsbuchdruckerei, 1918.

²⁸ Erich Prokopowitsch, *Gründung, Entwicklung und Ende der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz*, Clausthal-Zellerfeld, Pieper, 1955; Rudolf Wagner: „Die Inauguration der rumänischen Universität in Czernowitz”, în *Kaindl-Archiv*, 3 (1982), p. 5-12; Thomas Olechowski, Tamara Ehs, Kamila Staudigl-Ciechowicz, *op. cit.*; Radu Florian Bruja, „The «Romanianization» of the University in Chernivtsi”, în Florian Bieber, Harald Heppner (ed.), *Universities and Elite Formation in Central, Eastern and South Eastern Europe*, Wien/Zürich, Lit Verlag, 2015, p. 23-37.

²⁹ Un document privindu-i pe mai mulți profesori, inclusiv Eugen Ehrlich, a fost publicat în *Monitorul Bucovinei* din 27 mai 1919 (Fasc. 32).

³⁰ Adresa nr. 2605 a Administrației Bucovinei către Ministerul Instrucțiunii, semnată de Ion Nistor în calitate de Rector al Universității din Cernăuți (Arhivele Naționale ale României, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, dosar 443/1920, f. 20-24). De altfel, „docentul privat” dr. Ion Lunguleac a fost însărcinat oficial să preia activitatea de predare și examinare la disciplina Drept Roman.

³¹ Manfred Rehbindler, „Aus den letzten Jahren im Leben und Schaffen von Eugen Ehrlich”, p. 205 și urm.; Idem, „Einleitung des Herausgebers”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 8.

Rezistența locală față de reintegrarea lui Ehrlich la Universitatea din Cernăuți avea fără îndoială cauze multiple – de la calculul meschin al rectorului Nistor, cum că n-ar fi putut conta la alegeri pe votul din Senat al lui Ehrlich³², până la atitudinea declarată a noilor autorități românești ale Bucovinei în legătură cu încorporarea provinciei în statul român pe calea „românizării” rapide a tuturor instituțiilor³³. Aceasta însemna recuperarea nemijlocită a învățământului superior în serviciul „cauzei naționale” și printr-o treptată deplasare a proporției numerice între „autohtoni” și „străini” în corpul profesoral³⁴, acțiune favorizată de personaje implicate în noua administrație, cunoscute încă dinainte de 1914 pentru simpatiile lor în favoarea *ideologemelor* antisemite împrumutate cândva de la Karl Lueger³⁵. În cazul lui Ehrlich au fost mobilizate toate sloganurile din inventarul propagandei naționaliste: în ziarul *Glasul Bucovinei*, dar și în adunări ale studenților, s-a susținut, printre altele, că Ehrlich, „militant al austriacismului”³⁶, ar fi fost un adversar al românilor, iar în 1916 ar fi pledat pentru mutarea Universității din Cernăuți într-un oraș din centrul Monarhiei³⁷. Deși bolnav de diabet, Ehrlich n-a vrut să cedeze: a plecat la

³² *Apud* Emil Sălăgean, „Leben und Werk von Eugen Ehrlich und Manfred Rehbinder”, în Raimund Jakob, Martin Usteri, Robert Weimar (Hrsg.), *Recht & Psychologie. Recht als Objekt qualitativer und quantitativer Betrachtung*, Bern u.a., Peter Lang, 2006, p. 73-97, aici 82. Autorul invocă o observație din memoriile rămase în manuscris ale lui Dimitrie Gusti.

³³ Mariana Hausleitner, *Die Rumänisierung der Bukowina: die Durchsetzung des nationalstaatlichen Anspruchs Grossrumäniens 1918-1944*, München, Oldenbourg, 2001.

³⁴ Manfred Rehbinder, „Aus den letzten Jahren im Leben und Schaffen von Eugen Ehrlich”, p. 202 și urm.; Lucian Nastasă, *Antisemitismul universitar în România 1919-1939. Mărturii documentare*, Cluj-Napoca, Kriterion, 2011.

³⁵ Andrei Corbea-Hoisie, „Wie die Juden Gewalt schreien: Aurel Onciul und die antisemitische Wende in der Bukowiner Öffentlichkeit nach 1907”, în *East Central Europe*, 39 (2012), p. 13-60.

³⁶ Manfred Rehbinder, „Aus den letzten Jahren im Leben und Schaffen von Eugen Ehrlich”, p. 205 și urm.

³⁷ Este vorba de o luare de poziție a lui Ehrlich într-o anchetă a suplimentului săptămânal *Bukowiner Bote* al ziarului praghez de limbă germană *Bohemia* cu privire la o eventuală mutare la Salzburg a Universității din Cernăuți, împiedicată de război să funcționeze (Nr. 16 von 24. Januar 1917, S. 18 f.). Ehrlich a repetat acolo opinia sa principală și cunoscută, cum că Bucovina ar avea nevoie pentru dezvoltarea sa economică mai curând de meseriași și ingineri decât de absolvenți de universitate, adică juriști, gazetari sau teologi. Vezi Erich Prokopowitsch, „Der Kampf um die Verlegung der Franz-Josephs-Universität in Czernowitz während des 1. Weltkrieges”, în *Österreichische Begegnung*, 2 (1963), p. 26-37; Johannes Uray, „Czernowitz-Salzburg. Die Idee zum Transfer einer Universität 1916-1920”, în Elmar Schübl, Harald Heppner (Hrsg.), *Universitäten in Zeiten des Umbruchs. Fallstudien über das mittlere und östliche Europa im 20. Jahrhundert*, Wien/Berlin/Münster, Lit Verlag, 2011, p. 69-80.

București, pentru a-și căuta sprijin. L-a găsit la Dimitrie Gusti, fostul doctorand al lui Wilhelm Wundt la Leipzig și colaborator al lui Emil Durkheim la Paris, acum profesor la Universitatea din București, dar mai cu seamă la Nicolae Iorga, care, în ciuda atitudinii sale principial naționaliste, dar și a scepticismului său mai vechi cu privire la calitatea profesorilor de la Universitatea din Cernăuți³⁸, a știut să aprecieze la valoarea ei reală opera lui Ehrlich. Datorită lui Iorga, Ehrlich a fost invitat să conferențieze (în franceză) la Ateneul Român despre „Dreptul viu” – conferințe publicate ulterior în traducere în *Neamul românesc* –, iar la 28 decembrie 1920 a fost primit în audiență de regele Ferdinand, care i-a promis și el ajutorul. În iulie 1921 a avut loc numirea lui Eugen Ehrlich ca titular al unei catedre de Filozofia Dreptului și Sociologie, catedră creată special la Universitatea din Cernăuți pentru dânsul, acordându-i-se concomitent un concediu de două semestre în vederea pregătirii cursurilor ce se angajase să le țină în limba română.

*

În aceste prime șase luni ale anului 1921, când Ehrlich a locuit la rude în București și a luptat cu încăpățănare pentru reintegrarea sa ca profesor la Cernăuți, s-a născut și lucrarea sa despre sfârșitul Monarhiei Habsburgice. Trebuie precizat din capul locului că studiul, ce numără 47 de pagini tipărite și este însoțit de un aparat minimal de note de subsol, nu are pretenția de a fi considerat o lucrare „științifică”; se observă deîndată că are caracterul unui eseu liber, plănuit inițial ca recenzie la cartea lui Friedrich Kleinwächter *Der Untergang der österreichisch-ungarischen Monarchie*³⁹. Ehrlich, care nu știa bine românește, l-a redactat probabil în germană și a preluat o versiune tradusă de altcineva; aceasta se citește astăzi cu dificultăți din cauza înclinației traducătorului către un stil arhaic și greoi⁴⁰. Și originalul a avut, probabil, o culoare stilistică ieșită din comun, dar aceasta din cauza tonului violent, aproape coleric, al autorului. Deja ca profesor Ehrlich era renumit pentru ieșirile sale „sarcastice” la adresa unor „aspecte ale politicii și economiei”: „săgețile sale porneau severe din tolba capacității sale de observație ieșite din

³⁸ Nicolae Iorga, *Neamul românesc în Bucovina*, București, Editura Institutului de Arte Grafice Minerva, 1905.

³⁹ Friedrich Kleinwächter, *Der Untergang der österreichisch-ungarischen Monarchie*, Leipzig, Koehler, 1920.

⁴⁰ Probabil că Ion Lunguleac, elevul și urmașul lui Ehrlich la catedra de Drept Roman de la Cernăuți, este autorul traducerii; se observă de altfel distanța textului tradus față de româna vorbită – Lunguleac și-a făcut studiile, inclusiv doctoratul, în limba germană.

comun în direcția tuturor personajelor aflate în centrul interesului public”, după cum își amintea un fost auditor al său⁴¹. În articolul din *Arhiva pentru știința și reforma socială*, retorica sa imprecativă trece însă de limita implicării în obișnuitele controverse în jurul jurisprudenței sau chiar politiciii; se întrevește în mânia cu care autorul privește spre trecutul apropiat, în care nu doar construcția statală habsburgică, criticabilă și de mulți detestată, ci și propria patrie, revendicată prin limbă, formație și participare civică, fuseseră târâte în chip iresponsabil (după el) în prăpastie, sentimentul unui prejudiciu personal, nemijlocit.

Observația lui Ehrlich din chiar primul paragraf al articolului, când, pe lângă germani și unguri, îi numește pe evrei între perdanții prăbușirii („ca o casă de cărți de joc”)⁴² Imperiului Habsburgic – căci aceștia „au fost tratați în ultimele decenii întotdeauna echitabil, uneori binevoitor, și în Ungaria câtva timp chiar foarte bine, pretutindeni însă fără îndoială mai bine decât în învecinata Rusie și Germania” (EE 2) – poate fi considerată drept deosebit de relevantă. Evreul convertit Eugen Ehrlich, care a știut să aprecieze deschiderea epocală din „era liberală” vizavi de evreii Austriei, perioadă al cărei produs intelectual, cu tot cu iluzia unei „simbioze culturale germano-evreiești”, se considera el însuși – vezi o declarație a sa cum că „aparține încă unei seminții, pentru care nu există altă soluție a problemei evreiești decât completa dizolvare a evreității în germanitate”⁴³ –

⁴¹ Manfred Rehbinder, „Eugen Ehrlich als Rechtslehrer”, în Wilhelm Brauner, Kazuhiro Takii (Hrsg.), *Die österreichischen Einflüsse auf die Modernisierung des japanischen Rechts*, Frankfurt am Main u.a., Peter Lang, 2007, p. 149-157, aici 151 și urm. Se citează aici din amintirile unui anonim „fost auditor”, publicate în *Czernowitzer Allgemeine Zeitung* de duminică, 14 mai 1922 (Nr. 1395). Și în cursul polemicii cu Hans Kelsen Ehrlich s-a exprimat într-o manieră deosebit de aspră; semnificativ în acest sens este un episod al genezei cărții sale *Juristische Logik*: editura Mohr i-a cerut să elimine opt pagini de manuscris, căci „atacurile la adresa Curții austriece de Casație” ar fi conținut expresii cu totul „injurioase”. Vezi Manfred Rehbinder, „Neues über Leben und Werk von Eugen Ehrlich”, p. 413.

⁴² Eugen Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 2. În ceea ce urmează cităm în text sub sigla EE din versiunea tipărită în limba română.

⁴³ Eugen Ehrlich, *Die Aufgaben der Sozialpolitik im österreichischen Osten (Juden- und Bauernfrage)*, p. 17 și urm. Această idee a fost pusă în circulație la Cernăuți deja în anii '80 ai secolului al XIX-lea de către ziaristul și politicianul evreu liberal Leon Rosenzweig, care a considerat convertirea la creștinism drept singura reacție posibilă la apariția antisemitismului în Europa de est și vest (vezi [Leon Rosenzweig], *Wir Juden. Betrachtungen und Vorschläge von einem Bukowinaer Juden*, Zürich, C. Schmidt, 1883; Andrei Corbea-Hoisie, „O scriere «anonimă» a lui Leon Rosenzweig”, în *Studia et Acta Historiae Iudeorum Romaniae*, VIII [2004] p. 97-104, IX [2005], p. 41-43). De altfel, liderul socialist, fost cancelar și viitor președinte austriac Karl Renner a susținut

nu făcea decât să-și descarce mâhnirea că actorii politici și militari ai vechii Austrii o conduseseră la dezastru, în loc să o facă „locuibilă popoarelor ei” (EE 36). Austria postbelică a renunțat la Eugen Ehrlich și l-a lăsat astfel fără patrie. Pentru cei cu profilul său spiritual privarea de identitate nu putea fi prin nimic înlocuită și, afectiv, era una dramatică; sionistul cernăuțean Manfred Reifer a încercat să descrie acest sentiment când a invocat perplexitatea evreilor bucovineni, „cei mai buni și recunoscători austrieci”, la finele războiului, simțindu-se „bruscați” pe nedrept de întorsătura istoriei ce nu le-ar fi fost favorabilă⁴⁴. Eugen Ehrlich se găsea la sfârșitul acestui război în mediul străin al Bucureștiului, sărac, uitat și ignorat de foștii săi colegi din Austria și din întreaga Europă, și nelalocul său în vechea sa universitate, unde profesorii și studenții naționaliști îi contestau legitimitatea. A dorit el poate să semnaleze prin articolul din revista lui Gusti că ar fi dispus să se dezică de cariera sa „austriacă” și să se adapteze la cultura românească „dominantă”, cu toate clișeele ei resentimentare la adresa Habsburgilor și ungarilor considerați ca dușmani jurați ai poporului român? Constituie oare textul o reverență oportunistă în fața protectorilor săi bucureșteni, mai ales în fața lui Nicolae Iorga, propagandist neobosit al iredentismului românesc în Bucovina și Transilvania înainte de 1914 și unul dintre susținătorii cei mai fervenți ai intrării României în război alături de Antanta? Cum se raportează oare această luare de poziție a lui Ehrlich, care judeca acum cu severitate politica habsburgică și castele de la putere de la Viena și Budapesta, cu mai sus-amintitul memoriu din 1917, în care se pronunța pentru menținerea statului habsburgic și, în ultimă instanță, lăuda politica națională a acestuia?

Textul lui Eugen Ehrlich din *Arhiva* bucureșteană își propunea să discute o afirmație din mai sus-amintitul volum al lui Friedrich Kleinwächter, conform căreia Monarhia Habsburgică ar fi fost condamnată la pieire deoarece îi lipsea o „idee statală”, Kleinwächter fiind de părere că singura

că originea evreiască a lui Ehrlich ar fi fost cauza pentru care acesta nu „a ieșit din Cernăuți”, cu alte cuvinte nu a fost „chemat” la o catedră universitară în Centrul Monarhiei, cf. Manfred Rehbinder, „Neues über Leben und Werk von Eugen Ehrlich”, p. 405. Cu atât mai mult în România de după 1918 Ehrlich a fost „demascată” în cursul campaniilor naționaliste împotriva reintegrării sale la Universitatea din Cernăuți ca evreu, convertirea sa la catolicism fiind considerată drept gest oportunist și lipsit de credibilitate. (Manfred Rehbinder, „Aus den letzten Jahren im Leben und Schaffen von Eugen Ehrlich”, p. 205).

⁴⁴ Manfred Reifer, „Geschichte der Juden in der Bukowina (1919-1944)”, în Hugo Gold (Hrsg.), *Geschichte der Juden in der Bukowina*, Bd. 2, Tel Aviv, Olamenu, 1962, p. 1-26, aici 2.

idee ce oferă consistență unei configurații statale ar fi cea a statului „național”. Fără a aproba *expressis verbis* această aserțiune, Ehrlich pornește a cerceta cauzele care au împiedicat în decursul secolelor formarea unei „națiuni” austriece după model occidental⁴⁵. Prin intermediul unor savante excursuri istorice, menite a clarifica relația dintre diferitele popoare central-europene și dinastia de Habsburg, Ehrlich ajunge la concluzia că procesele sociale necesare pentru a construi liantul unei națiuni, procese care au decurs firesc în altă parte, ar fi fost stingherite în Imperiul Habsburgilor în logica locală a desfășurării lor chiar de către puterea statală, care a urmărit să impună dominația unor popoare împotriva altora. Exemplele asupra cărora Ehrlich insistă cu deosebire se referă la deceniul absolutist de după 1848 și, pe larg, la situația din Regatul Ungariei înainte și după 1867 – pe un ton tăios el descrie abuzurile disprețuitoare la adresa oricăror reguli democratice ale oligarhiei feudale maghiare. Accentele furioase din discursul profesorului cernăuțean ajung uneori să acopere sistematica enumerării contradicțiilor crase, determinate de spiritul reacționar aristocratic-dinastic, din politica internă și externă a Monarhiei, cu consecințe devastatoare în plan social și național: de pildă, cedarea în fața pretențiilor nemăsurate ale guvernelor Ungariei, comportamentul represiv față de năzuințele slavilor din Boemia, Moravia și Silezia, alianța, dovedită inutilă în război, cu nobilimea poloneză în Galiția, erorile politicii din Balcani, de la fidelitatea dogmatică față de principiul legitimist în folosul Turciei până la sacrificarea Croației în interesul Ungariei și anexarea Bosniei ș.a.m.d.; războiul ar fi favorizat finalmente naționalismul german, care îi zăpăcise deja pe liberali încă pe timp de pace, acum ridicat la rang de program pangermanic-antisemit al unei caste militare în Germania și Austria, care plănuia în cazul unei victorii a Puterilor Centrale să-și impună arbitrarul tuturor micilor popoare din Europa Centrală. La acestea s-ar fi adăugat mărginirea egoistă și încăpățânată a unor potențați precum Ährenthal, Berchtold, Stürghk, Tisza⁴⁶, care ar fi acționat cu totul în afara aspirațiilor popoarelor Austriei (EE 42), aruncând „cu ușurătate ucigașă [...] în flăcări un Continent” (EE 41). De unde și inevitabila consecință, căci „atâta stângăcie și răutate” nu puteau decât să „dea de râpă o mare împărăție”! (EE 47)

⁴⁵ Ernst Bruckmüller, *Nation Österreich. Kulturelles Bewußtsein und gesellschaftlich-politische Prozesse*, 2. Auflage, Wien/Köln/Graz, Böhlau, 1996.

⁴⁶ Alois Ährenthal, ministru de Externe al Austro-Ungariei (1906-1912); Leopold Berchtold, ministru de Externe al Austro-Ungariei (1912-1915); Karl Stürghk, președinte al guvernului Austriei (1911-1916); Istvan Tisza, președinte al guvernului Ungariei (1903-1905 și 1913-1917).

Rezultă limpede din lectura atentă a articolului lui Eugen Ehrlich că fostul rector cernăuțean n-a abdicat o clipă de la convingerile sale inițiale pentru a adera acum necondiționat la canonul wilsonian al autodeterminării, absolutizat în lumea post-imperială. Ehrlich înclină și acum să creadă că în configurația geografică a Europei Centrale „popoarele de sub sceptrul Habsburgilor aveau nevoie unele de altele, în mare măsură, economic și cultural” (EE 5). Un rol pozitiv l-ar fi jucat și tradiția bunei administrări a teritoriilor habsburgice, fapt apreciat în rândul tuturor națiunilor din Austria. Și acest element ar fi constituit un solid punct de plecare spre definirea drepturilor naționale, prea general formulate în Constituția din 1867, sau spre întârziata liberalizare politică odată cu introducerea votului universal din păcate doar în jumătatea austriacă a Monarhiei – ezitarea continuă în acțiunea reformatoare, diluarea sau retragerea multor măsuri de modernizare, rezistența păturilor dominante în Austria și Ungaria ar fi sugrumat evoluția societății spre o democratizare reală și odată cu ea șansele unui compromis național în cadrul unei comunități austriece a popoarelor, în care cehii, slovenii, italienii sau croații s-ar fi putut simți, la fel cu germanii și ungurii, ca „austrieci”. Chiar dacă anumite accente se pun aici altfel, continuitatea ideilor lui Ehrlich de la Memoriul de la Haga⁴⁷ și până la contribuția din *Arhiva* este indubitabilă: felul în care autorul prezintă funcționarea drepturilor naționalităților în administrație sau regulile folosirii limbilor în anumite landuri ale Austriei este aproape identic în cele două texte; este repetată și subliniată, de asemenea, aprecierea pozitivă inițială a proiectului social-democrat al lui Otto Bauer și Karl Renner cu privire la extinderea autonomiei naționale a indivizilor la nivelul colectiv al comunităților naționale – ceea ce s-a și întâmplat în urma „compromisurilor naționale” din Moravia și Bucovina⁴⁸. Pe de altă parte, problematica națională din

⁴⁷ Eugen Ehrlich, *The National Problems in Austria*.

⁴⁸ Vezi John Leslie, „Der Ausgleich in der Bukowina von 1910. Zur österreichischen Nationalitätenpolitik vor dem Ersten Weltkrieg”, în Emil Brix, Thomas Fröschl, Josef Leidenfrost (Hrsg.), *Geschichte zwischen Freiheit und Ordnung. Gerald Stourzh zum 60. Geburtstag*, Graz, Styria, 1991, p. 113-144. În dezbateră cu privire la reforma legii electorale pentru Landtag pe baza unui cadastru al naționalităților, dezbateră ce a culminat în Bucovina cu așa-zisul „compromis”, grupările naționaliste urmăreau de fapt țelul unei complete împărțiri a sferelor de putere politică și culturală după principiul proporțional *suum cuique* (vezi Andrei Corbea-Hoisie, „*Wie die Juden Gewalt schreien*: Aurel Onciul und die antisemitische Wende in der Bukowiner Öffentlichkeit nach 1907”), ceea ce politicienii liberali considerau a reprezenta un pericol fundamental pentru coerența instituțională și socială a statului habsburgic (vezi Philipp Menzel, *Trägerische Lösungen. Erlebnisse und Betrachtungen eines Österreicherers*, Stuttgart/Berlin, Deutsche Verlags-Anstalt, 1932, p. 67 și urm.).

Ungaria, completamente ignorată în Memoriu, se află în centrul argumentației articolului românesc, în care Ehrlich evită prudent totuși referințe directe la revendicările naționale românești din Transilvania și Bucovina dinaintea de 1914, referințe care i-ar fi diminuat credibilitatea în înfierarea naționalismului german și maghiar.

Răspunsul lui Ehrlich la întrebarea referitoare la acea „idee statală” unificatoare, din care s-ar fi putut nutri esența unei „națiuni austriece”, poate fi totuși, în ciuda formulărilor destul de vagi, întrezărit în articolul din *Arhiva*. „O bună administrație, e, fără îndoială, o idee de stat bună, deosebită întru toate” (EE 6), scrie el, evidențiind calitățile administrației austriece din landurile habsburgice ale Europei Centrale. Totodată se pronunță destul de apăsător împotriva ideologilor care, în spirit herderian, se străduiau să filtreze „ideea națională” dintr-un „Ethnos” atemporal, atunci când afirmă că „ceea ce se caracterizează ca trăsătură națională n-are nicio valoare veșnică; îndată ce ivirea de noi trebuințe sociale o arată potrivit, popoarele își schimbă, ușor și fără ciocnire, obiceiurile, portul și chiar limba și religia [...]” (EE 79). Exemplul Elveției ar fi fost cel mai edificator după Ehrlich pentru principiul că „națiunea” se întemeiază pe un consens democratic. Cu alte cuvinte: nici credința față de dinastie, nici omogenitatea „etnico”-lingvistică, ci numai eterogenitatea cultivată democratic, deschisă la consens și pluriculturală a unor cetățeni egali în fața administrației ar fi fost capabilă să doteze Austria cu o „idee statală” consistentă. O anticipare a „patriotismului constituțional”? N-ar fi singurul gând vizionar din scrierile târzii ale lui Eugen Ehrlich, ce-i consacră clarviziunea politologică, pe care și un Karl Renner i-o lăuda, vorbind despre concepția lui materialistă despre istorie⁴⁹: în articolele sale din revistele vieneze *Der Friede* și *Die Friedens-Warte* apar reprezentări foarte interesante ale rezolvării reglementate ale conflictelor armate prin tribunale de arbitraj și un „pact al păcii”, despre viitorul Ligii Națiunilor sau despre un „Gesittungsprozess” („proces al civilității/civilizării”) – anticipând conceptul lui Norbert Elias de *Zivilisationsprozess* –, proces prin care ar trebui să treacă popoarele spre a se pregăti pentru „o ordine globală legitimată democratic”⁵⁰. Câteva studii importante cu profil politologic a redactat Eugen Ehrlich în lunile petrecute în 1921 la București și Olănești, acolo în hotelul administrat de activista social-democrată de la Cernăuți Tatiana Grigorovici, unde s-a întâlnit și cu cercul „austromarxiștilor” români George Grigorovici, Jacob Pistiner, Șerban Voinea,

⁴⁹ Manfred Rehbinder, „Neues über Leben und Werk von Eugen Ehrlich”, p. 405.

⁵⁰ Torsten Engelage, Ada Sporer, „Eugen Ehrlichs politische Schriften”, p. 229.

Henri H. Stahl și a redactat articolul „Karl Marx und die soziale Frage”, publicat în 1922 în românește tot în *Arhiva pentru știința și reforma socială* – articol în care, în contrast cu brutalitatea schimbărilor sociale din Rusia Sovietică, recomandă calea social-democrată de reformare controlată a societății⁵¹.

*

Concediul acordat de Ministerul Instrucțiunii pentru pregătirea prelegerilor în limba română la noua catedră n-a putut fi petrecut de Ehrlich la Cernăuți. După începerea semestrului de iarnă au apărut noi proteste la București, provenind dinspre cercul lui Ion Nistor, împotriva numirii sale la Universitate, calificată drept încălcare a autonomiei academice, studenții naționaliști și-au reluat amenințările cu manifestații și tulburări ale cursurilor, ziarele românești au reînceput campania de calomnii. În februarie 1922 starea de sănătate a lui Ehrlich s-a înrăutățit; a plecat în aprilie la tratament la Viena, unde a murit răpus de diabet la 2 mai 1922.

**A “Losers” of the Bukovinian Union with Romania:
Professor Eugen Ehrlich
(Summary)**

Keywords: *World War I, The Habsburg Monarchy, Bukovina, Sociology of Law, University of Chernivtsi.*

Starting from the failed attempt by Professor Eugen Ehrlich, known today as the founder of the Sociology of Law as a research field and academic subject, to regain after World War I his professorship at the University of Chernivtsi, “re-founded” in 1919 as a Romanian university after the union with the Kingdom of Romania, we examine one of his few studies on political science, written and published in Bucharest in Romanian in the years 1920-1921 – a lucid analysis of the causes that led to the fall of the Habsburg Monarchy.

This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS – UEFISCDI, project number PN-III-P-4-ID-PCCF-2016-0131.

⁵¹ Manfred Rehbinder, „Einleitung des Herausgebers”, în Ehrlich, *Politische Schriften*, p. 9 și urm.; p. 154-162.

